

חזון ישעיהו - קריאה לשיבה אל המונותיאזם המקראי

דר' אביעזר וייס

חזון ישעיהו בן אמוץ, משיאי הרטוריקה של המקרא, הוא קריאה לשיבה אל המונותיאזם המקראי. המונותיאזם המקראי שונה מהותית מעיקרי היהדות כפי שגובשו ב"שלושה עשר העיקרים" (אם כי לא סותר אותם). הוא נשען על שלושה עמודים ואינו יכול להתקיים אם חסר אחד מהם.

א. להאמין שה' הוא נצחי ושיש לעבוד אותו ורק אותו.

ב. להאמין שלה' יש עניין באדם והוא תובע ממנו התנהגות מוסרית שנקבעה על ידיו (הטרנומיה).

ג. להאמין שה' מנהל את העולם בצדק אלוהי אינסופי, שהוא נשגב מהבנתו של האדם הסופי.

ישעיהו עוסק בממד השני. הוא טוען שקיומו של הממד הראשון בלבד הינו עבודה זרה. את העמדה הזאת הוא מדגיש באמצעות המבנה הרטורי של נאומו:

הוא פותח בתיאור ההתרחקות של העם מה':

(א) שמעו שמים והאזינו ארץ כי ה' דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי:

(ג) ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן:

(ד) הויו גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים בנים משחיתים עזבו אתה' נאצו את קדוש ישראל נזרו אזור:

נראה בשלב זה, שהנמענים של פסוקים אלו הם בני ישראל עובדי האלילים. ועל כן, עובדי ה', באי בית המקדש, אינם מעלים על הדעת שהדברים מופנים אליהם. הם אומרים בלבם: הוא אינו מדבר עלינו, שהרי אנחנו לא עזבנו את ה'. אנחנו מקריבים קרבנות ומתפללים לה'. אבל אז באה ההתפכחות הרטורית:

(י) שמעו דבר-ה' קציני סדם האזינו תורת אלהינו עם עמרה:

(יא) למה לי רב-זבחכם יאמר יה' שבעת עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי:

(יב) כי תבאו לראות פגי מייבקש זאת מידכם רמס חצרי:

(יג) לא תוסיפו הביא מנחת-שן קטרת תועבה היא לי חדש ושבת קרא מקרא לא-אוכל און ועצרה:

(יד) חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי הני עלי לטרח נלאיתי נשא:

(טו) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כן-תרבו תפלה איגני שמע ידיכם דמים מלאו:

(טז) רחצו הזלזו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע:

(יז) למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו ילום ריבו אלמנה: o

הנמענים מתחלפים והאצבע המאשימה פונה באחת אל אלו שהיו בטוחים שהם צדיקים, אל אלו שמביאים קטורת וזבח אל אלו שמקפידים על חודש ומועד, אל אלו שמרבים תפילה, והנביא אומר לכל אחד מהם: "אתה האישי! אתה עזבת את ה' ובגדת בו, ידיכם דמים מלאו! חידלו הרע!". [1]

מסתבר שהעוול המוסרי הוא-הוא עבודה זרה, הוא-הוא עזיבת ה'.

המהפכה המונותיאיסטית, שלה נתבע אברהם, לא התבטאה בקביעת ה' כאל יחיד ונצחי בלבד. זה היה רק הבסיס. האמונה תבעה לשנות את תפיסת היחס אל-אדם בעולם. במיתוסים הבבליים, משם בא אברהם, היה האדם מיותר ואף מטרד לאלים. המבול בא על האדמה מפני שבני האדם התרבו מעבר למצופה, הרעישו וטרדו את שנתם של האלים (כנראה זה מקור הלגלוג של אליהו: "אולי ישן הוא [הבעל] וייקץ"). המבול המקראי בא מפני שהארץ מלאה חמס, והאדם חדל למלא את ייעודו המוסרי. כאשר נוח מקריב את קרבנו וה' מריח את ריח

הניחוח הוא מבין שהאדם לא יוכל בלי פולחן, וקובע ש"יצר לב האדם רע מנעוריו" ועל כן הוא לא ישוב להשחית את הארץ. אברהם נקרא לשנות את המצב הזה, לעשות צדקה ומשפט בשם ה'. לא להקריב קרבנות. ולפיכך בכל מקום שהוא בא הוא אמנם מקים מזבח, אך הכתוב לא מתאר אותו מקריב עליו קרבן אלא "קורא בשם ה'".

כך נבין את הסיבה העיקרית לשעבוד מצרים. כשה' קבע את ייעודו של עם ישראל כממלכת כוהנים וגוי קדוש היה ברור שאי אפשר להפוך לעם כזה רק על ידי ציוויים כתובים. היה ברור שרק מי שיהיה מאות שנים אחר זר, עבד ואומלל יוכל להפנים ולהעביר במסורת מדור לדור את משמעותם של ציוויים כמו:

שמות פרק כג

(ט) וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים:

דברים פרק טו

(יג) וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם:

(יד) העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקרבך אשר ברכך ה' אלהיך נתן לו:

(טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על-כן אנכי מצוך את-הדבר הזה היום:

דברים פרק טז

(יא) ושמת לך לפניו ה' אלהיך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך במקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם:

(יב) וזכרת כי עבד היית במצרים ושמת ועשית את-החקים האלה: פ

(יג) חג הסוכות תעשה לך שבועת ימים באספך מגרנך ומיקרבך:

(יד) ושמת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך.

דברים פרק כד

(יז) לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל בגד אלמנה:

(יח) וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' אלהיך משם על-כן אנכי מצוך לעשות את-הדבר הזה: ס

(יט) כי תקצר קצירך בשדה ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען ברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך:

(כ) כי תחבט זיתך לא תפאר אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה: ס

(כא) כי תבצר כרמך לא תעולל אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה:

(כב) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על-כן אנכי מצוך לעשות את-הדבר הזה: ס

דברים פרק י

(יט) ואהבתם את-הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים:

מסיבות שונות, שיקצר המצע כאן מלפרטון, גובשו העקרונות הללו בכתב בעיקר בספר דברים, כאשר משה מכין את העם לקראת חיים מוסריים בארץ שאליה הוא עומד להיכנס. כפי שנראה בהמשך – גם מצוות שמירת השבת מקבלת בספר דברים את משמעותה האלוהית-מוסרית.

במהלך ההיסטוריה המקראית מי שניסה להחזיר את העם רק לעמוד הראשון אל המונותאיזם, עבודת השם בפולחן, נכשל. הבולטים הם אליהו ויאשיהו. שניהם הדגישו את חשיבות הפולחן ונמנעו מלעסוק באדם ובמוסר

(בניגוד למה שמקובל לחשוב אליהו לא אמר לאחאב את הפסוק "הרצחת וגם ירשת", כפי שצווה על ידי ה'. עיינו בדקדקות מ"א כ"א). יאשיהו התרכז בהשמדת הפולחן הנכרי ובריכוז הפולחן בבית המקדש. חולדה הנביאה אומרת לו שזה לא יצליח. עבודת האילים נמשכת אחרי שניהם כאילו לא קרה דבר.

ישעיהו אכן אומר בשלב מאוחר הרבה יותר של נבואתו, בפרק נ"ו: (ז) והביאותים אל-הַר קִדְשִׁי וְשִׁמְחֹתֵיכֶם בְּבֵית תְּפִלְתֵי עוֹלְתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם לְרִצּוֹן עַל-מִזְבְּחֵי. מסדרי התפילה, מטעמים שלהם, הציגו את הפסוק כך שהוא נראה כביכול כנבואה להשבת הקרבנות לבית המקדש עם שיבת העם לציון. כך למשל אנו אומרים בסליחות לימים הנוראים: "תביאנו אל הר קדשך ושמחנו בבית תפלתך כמה שכתוב: והביאותים וגו'". אלא שראוי לעיין בכתוב עצמו במלואו ולראות שלא לכך הכוונה:

הפרק פותח בכך שעם ישראל נקרא, ממש כמו בפרק א' של החזון, לעשות צדקה ומשפט:

ישעיהו פרק נו

(א) זֶה אָמַר ה' שְׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי-קָרוֹבָה יְשׁוּעַתִּי לְבָאוֹ וְצַדִּיקְתִּי לְהַגְלוֹת:

(ב) אֲשֶׁרִי אָנוֹשׁ יַעֲשֶׂה-זֹאת וּבֶן-אָדָם יִחְזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שְׁבֹת מִחֻלְלוֹ וְשֹׁמֵר יְדוֹ מִעֲשׂוֹת כָּל-רָע: ס

(ג) וְאֶל-יֵאמֶר בֶּן-הַנֶּזֶר הַנִּלְוָה אֶל-ה' לֵאמֹר הַבְּדֵל יְבַדִּילֵנִי ה' מֵעַל עַמּוֹ וְאֶל-יֵאמֶר הַסְּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יִגְבֹּשׁ:

הפסוקים מדברים על צדקה ומשפט שיהיו ביטוי לצדקתו של ה', ועל העדר מוחלט של אפליה בין יהודי לגוי שומר מצוות ובין יהודי לאדם פגום פיסית, שאינו יכול להמשיך את קיום העם.

הנביא לא מדבר על אדם מישראל אלא על "אנוש" ו"בן אדם", והוא תובע שני דברים: לשמור שבת ולהימנע מהרע. השבת נזכרת כאן כערך חשוב מפני שהיא עוצבה בספר דברים כתמצית זיכרון הסבל של עם ישראל וכתמצית ההזדהות עם מצוקתו ועם צרכיו של הזר ושל החלש:

דברים פרק ה

(יד) יוֹם הַשְּׁבִיעִי שִׁבְתוֹ לֵה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל-מְלֵאכָה אַתָּה וּבִנְךָ-וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ-וְאִמְתֶּךָ וְשׂוֹרְךָ וְחִמְרֶךָ וְכָל-בְּהֵמַתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ כַּמּוֹךְ:

(טו) וְזָכַרְתָּ כִּי-עַבְדְּךָ הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְאָךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזַרְע נְטִינָה עַל- כֵּן צוּרְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת-יוֹם הַשְּׁבֹת:

על רקע זה יש להבין את הפסוקים הבאים:

(ד) כִּי-נָהוּ אָמַר ה' לְסָרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת-שְׁבֹתוֹתַי וְגָחְרוּ בְּאֶשֶׁר חִפְצָתִי וּמְחַזְּקִים בְּבְרִיתִי:

(ה) וְנִתְּלִי לָהֶם בְּבִיתִי וּבְחֻמּוֹתַי יְדוֹ וְשֵׁם טוֹב מִבְּנִים וּמִבְּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתְּנֶלְלוּ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת: ס

(ו) וּבְנֵי הַנֶּזֶר הַנִּלְוִים עַל-ה' לְשָׂרְתוֹ וְלֹא-הִבֵּהוּ אֶת-שֵׁם ה'לְהַיּוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל-שֹׁמֵר שְׁבֹת מִחֻלְלוֹ וּמְחַזְּקִים בְּבְרִיתִי:

(ז) וְהִבְיֹאוֹתֵם אֶל-הַר קִדְשִׁי וְשִׁמְחֹתֵיכֶם בְּבֵית תְּפִלְתֵי עוֹלְתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם לְרִצּוֹן עַל-מִזְבְּחֵי כִּי בֵיתִי בֵּית-תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל-הָעַמִּים: (למה הפך המושג "זכר ליציאת מצרים" לביטוי לגאולה בלבד ולא לזכרון העבודות ומשמעותו – על כך יש לדון בנפרד).

הסריסים, אף שאין להם חלק בהמשך בנייתו של העם – בבית ה' ובחומותיו יהיה להם יד ושם אם ישמרו שבת, ויעשו את חפצו של ה' ויחזיקו בבריתו.

הנכרים – הם "נלווים" שמשרתים את ה' ועובדים אותו, והם נדרשים לשמור את השבת, שהיא הביטוי לאהבת הגר, העבד והחלש, ולהחזיק בברית. הם, הרגילים בהקרבת קרבנות ודאי יביאו קרבנות ואילו יהיו לרצון כי בית המקדש יהיה בית תפילה לכל העמים, ללא הבדל, כפי שנהגו האבות בשלום וברעות עם הגויים אשר סביבותיהם והביאו אותם להערצת ה'. זוהי תכלית המונותיאיזם העברי המקראי.

הערה: המאמר הזה אינו בא לקבוע מה יהיה מעמד בית המקדש והקרבת לכהונה, אלא לפרש את הכתובים ולהעמידם על משמעותם הרעיונית. עם זאת דבר אחד ברור: בית המקדש והקרבת ללא התשתית המוסרית הנובעת מלימוד התורה הינו חסר משמעות במקרה הטוב ועבודה זרה במקרה הרע. לפיכך אנחנו מסיימים את התפילה: "שיבנה בית המקדש במהרה בימינו **ותן חלקנו בתורתך**". כיוון שהמקדש בלי התורה ומה שנובע ממנה איננו ולא כלום.